

246107

ความเสี่ยงในการเกษตรระบบพันธะสัญญาในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน

เล่ม 1 การวิเคราะห์ภาพรวม

เบญจพรรณ เอกะสิงห์
จิรวรรณ กิจชัยเจริญ
พรสิริ สืบพงษ์สังข์

ศูนย์วิจัยระบบทรัพยากรเกษตร
คณะเกษตรศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

แผนงานสร้างเสริมศักยภาพเกษตรกรที่ดี

สสส. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
การเสริมสุขภาพ

ความเสี่ยงในการเกษตรระบบพันธะสัญญาในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน
เล่ม I การวิเคราะห์ภาพรวม

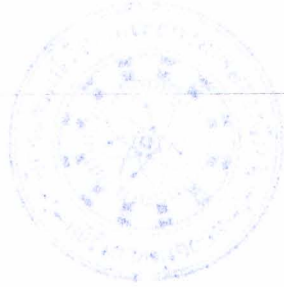

เบญจพรรณ เอกะสิงห์
จิรวรรณ กิจชัยเจริญ
พรสิริ สืบพงษ์สังข์

รายงานวิจัยสนับสนุนโดย
แผนงานเสริมสร้างการเรียนรู้กับสถาบันอุดมศึกษาไทย
เพื่อพัฒนานโยบายสาธารณะที่ดี (TUHPP)
และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

ศูนย์วิจัยระบบทรัพยากรเกษตร
คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คำนำ

รายงานนี้เป็นผลการศึกษาจากโครงการวิจัย “ความเสี่ยงในการเกษตรระบบพันธะสัญญา ในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน: ผลกระทบต่อเกษตรกรรายย่อย ความเชื่อมโยงต่อนโยบายสาธารณะ” ซึ่งเป็นโครงการที่เกิดขึ้นเนื่องจากได้มีความสนใจเรื่องความเสี่ยงในการเกษตรระบบพันธะสัญญามากยิ่งขึ้น โดยพบว่ามีเกษตรกรเป็นจำนวนมากอาจได้รับผลกระทบด้านรายได้ สังคม และสิ่งแวดล้อม จากการดำเนินงานในการเกษตรที่มีบริษัทธุรกิจเกษตรเป็นผู้ให้เทคโนโลยี ปัจจัยการผลิต สินเชื่อ และรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกร ความสนใจเกิดขึ้นจากการวิจัยหลายชิ้นที่ได้รายงานผลกระทบทางลบ อย่างไรก็ตาม ในแง่ความเสี่ยงจะต้องมีการพิจารณาเรื่องรายได้อย่างละเอียด ซึ่งความแปรปรวนของรายได้เป็นสิ่งที่ยังมีผู้วิจัยไม่มากนัก โครงการนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากแผนงานเสริมสร้างการเรียนรู้กับสถาบันอุดมศึกษาไทยเพื่อพัฒนาโยบายสาธารณะที่ดี (นสธ.) ภายใต้การสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) คณะผู้วิจัยขอขอบคุณแผนงานเสริมสร้างการเรียนรู้กับสถาบันอุดมศึกษาไทยเพื่อพัฒนาโยบายสาธารณะที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศาสตราจารย์ ดร. มิ่งสรรพ ขาวสะอาด ผู้อำนวยการแผนงานฯ ที่ได้เห็นความสำคัญ และสนับสนุนงานวิจัยชิ้นนี้

ในการทำวิจัย คณะผู้วิจัยได้รับความร่วมมือจากบุคคลหลายกลุ่ม หลายคณะ ขอขอบคุณผู้ช่วยวิจัย อันได้แก่ คุณณัฐชา ถาวรนนท์ สุกัญญา โคตรปัญญา ธัญญนันท์ กันทะวงษ์ อนุสรณ์ อินทวงษ์ และนักศึกษาหลายท่าน ที่ได้ช่วยงานวิจัยตั้งแต่การเก็บข้อมูล การลงรหัสข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์ ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้เข้ามาให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ คือ อาจารย์พฤกษ์ ยิมนันตะสิริ รศ. ดร.จามะรี เชียงทอง รศ.ดร. พอพันธ์ อูยานนท์ อ. ไพสิฐ พาณิชยกุล อ.ดร. บุศรา ลีมนิรันดร์กุล คุณนาวิน โสภากุมิ คุณชมชวน บุญระหงษ์ และ รศ. ดร. กอบกุล รายนาคกร ผู้ทรงคุณวุฒิเหล่านี้ได้ให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ และคณะผู้วิจัยก็ได้้นำข้อเสนอแนะของท่านเหล่านั้นปรับปรุงรายงานจนเป็นรายงานที่มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ขอขอบคุณคุณสมจิต ธารารักษ์ แห่งศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ได้ช่วยทำบัญชีและการเบิกจ่ายงบประมาณเป็นไปอย่างเรียบร้อย ขอขอบคุณคุณสุวรรณยา วัฒนศิริเสรีกุล จาก นสธ. ที่ได้ช่วยเหลือการประสานงานโครงการวิจัยในทุกๆเรื่อง ทำให้การวิจัยดำเนินไปอย่างราบรื่น

คณะผู้วิจัยจะทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปไม่ได้ ถ้าไม่ได้รับความร่วมมือจากเกษตรกร ผู้รู้ และเจ้าหน้าที่ รวมทั้งผู้บริหารจากบริษัทธุรกิจเกษตร ที่ได้เสียสละเวลาให้คณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ และรับฟังข้อมูลในมุมมองของแต่ละท่าน แม้ว่าบางครั้งข้อมูลจะแตกต่างกันเพราะมุมมองและผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน แต่ก็สามารถทำให้เรื่องราวต่างๆ มีความชัดเจน และครบถ้วนมากยิ่งขึ้น สามารถทำให้คณะผู้วิจัยได้ผลงานวิจัยที่สมบูรณ์พอสมควร

เนื่องจากผลการวิจัยมีเนื้อหาหลายส่วน คณะผู้วิจัยจึงได้แบ่งรายงานออกเป็น 2 เล่ม เล่ม I จะได้นำเสนอผลในภาพรวม และข้อเสนอแนะทางนโยบาย ส่วนเล่ม II จะได้ลงรายละเอียดการวิเคราะห์รายพืช/สัตว์ แต่ผู้อ่านควรได้อ่านทั้งสองเล่มประกอบกัน

หวังว่า ผลงานวิจัยจะเป็นประโยชน์แก่วงการเกษตรพันธะสัญญา และผู้ที่เกี่ยวข้อง สามารถนำไปใช้ ปรับปรุงการดำเนินงานของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และสามารถนำผลงานวิจัยไปใช้ออกแบบนโยบาย สาธารณะที่ทำให้การเกษตรพันธะสัญญามีความเป็นธรรม ส่งผลประโยชน์แต่ผู้เกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เกษตรกรรายย่อย และ ส่งผลให้การเกษตรระบบนี้มีความยั่งยืน มากขึ้น

เบญจพรรณ เอกะสิงห์

จิรวรรณ กิจชัยเจริญ

พรสิริ สืบพงษ์สังข์

1 กุมภาพันธ์ 2555

การวิจัยเรื่องความเสี่ยงในเกษตรพันธะสัญญาในครั้งนี วัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ 1. เพื่อสำรวจความเสี่ยงด้านรายได้ ผลผลิต การตลาด และ ความเสี่ยงด้านอื่นๆในการเกษตรระบบพันธะสัญญาในด้านความรุนแรง โอกาสของการเกิดขึ้น และสาเหตุของความเสี่ยงเหล่านั้น ในพื้นที่ศึกษา คือจังหวัด เชียงใหม่ และลำพูน 2. เพื่อประเมินผลกระทบของความเสี่ยงต่างๆ ในการเกษตรระบบพันธะสัญญาที่มีต่อเกษตรกรในกลุ่มต่างๆ และชุมชนเกษตรกร 3. เพื่อประเมินระบบการป้องกัน หรือปรับตัวกับความเสี่ยงของเกษตรกร และ 4. เพื่อหาช่องว่างด้านนโยบายสาธารณะที่สามารถปรับปรุงการดำเนินงานในการเกษตรระบบพันธะสัญญา เพื่อประโยชน์แก่เกษตรกร

การศึกษาได้ครอบคลุมพืชและสัตว์ในระบบเกษตรพันธะสัญญา 10 ชนิด ได้แก่ มันฝรั่ง มะเขือเทศ ถั่วเหลืองฝักสด ข้าวโพดหวาน ข้าวโพดฝักอ่อน ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ พริก สุกกร ไก่ และปลา ในกรณี ไก่ ได้แยกเป็น ไก่ไข่ ไก่เนื้อประกันราคา และไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง ในกรณีของสุกร เป็นกรณีสุกรรับจ้างเลี้ยง การวิเคราะห์ข้อมูลได้ครอบคลุมครัวเรือนเกษตรกร 589 ครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่ และลำพูน

ผลการศึกษาของคณะผู้วิจัยพบว่า ความเสี่ยงของเกษตรกรลดลงในด้านราคา และตลาด แต่ความเสี่ยงในการผลิต และรายได้ ยังมีสูง ในกลุ่มการปลูกพืชในพันธะสัญญามีความเสี่ยงด้านผลผลิตน้อยกว่ากลุ่มเลี้ยงสัตว์ สาเหตุหลักของความเสี่ยงด้านผลผลิต เป็นด้านการจัดการ ด้านเทคโนโลยี และ ด้านภัยธรรมชาติ น้ำท่วม ฝนแล้ง และ โรค แมลง ในด้านต้นทุน บริษัทที่มีการดูแลเกษตรกรใกล้ชิด และช่วยรับความเสี่ยงด้านนี้ จะทำให้ความเสี่ยงด้านผลผลิตของเกษตรกรลดลง ในด้านผลตอบแทนของการปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ในระบบเกษตรพันธะสัญญาที่คณะผู้วิจัยได้ศึกษา พบว่า การปลูกพืชในระบบเกษตรพันธะสัญญานั้น ยังเป็นกิจการที่ได้กำไรอยู่ ทั้งในการคำนวณในปี 2552/53 หรือ การคำนวณโดยใช้ข้อมูลระยะยาวในรอบ 10 ปี แม้ว่าบางพืชเช่นมะเขือเทศ อาจจะดูเหมือนขาดทุนในปี 2552/53 แต่ถ้าดูข้อมูลระยะยาว แล้วยังได้กำไรอยู่ อย่างไรก็ตามในการเลี้ยงสัตว์ในระบบเกษตรพันธะสัญญาแล้ว พบว่า มีแต่การเลี้ยงปลา ที่ยังพอให้กำไรทั้งระยะสั้น และ ระยะยาว ส่วนการเลี้ยงสัตว์อื่น คือ สุกกร และไก่เนื้อ นั้น การคำนวณพบว่า ขาดทุนอยู่ การได้กำไรนั้น อยู่ในระดับของกำไรเหนือต้นทุนเงินสดเท่านั้น แต่พอคำนวณค่าลงทุนโรงเรือน อุปกรณ์ ค่าที่ดิน แรงงาน แล้ว ไม่ได้กำไร ในกรณีของไก่ไข่ ดูเหมือนจะได้กำไร แต่พอดูข้อมูลระยะยาว ก็ไม่ได้กำไร เป็นต้น ไก่เนื้อประกันราคา และไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง เป็นกิจการที่ได้คำนวณแล้วได้กำไรน้อยที่สุดในกลุ่มสัตว์ ทั้งในแง่ผลตอบแทนต่อแรงงาน และ ผลตอบแทนต่อเงินลงทุน ที่คำนวณได้จากกลุ่มเกษตรกรที่ศึกษา ถ้าคิดตามผลตอบแทนต่อแรงงานครอบครัวแล้ว สุกรรับจ้างเลี้ยง ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง และ ไก่เนื้อประกันราคา ไม่คุ้มกับการใช้แรงงาน

ในการผลิตของแต่ละพืช หรือสัตว์ จะมีเกษตรกรที่ได้กำไร และ ผู้ที่ขาดทุนปนกันอยู่ ซึ่งขึ้นอยู่กับระดับผลผลิตที่เกษตรกรได้รับ โดยเกษตรกรที่สามารถมีประสิทธิภาพการผลิตดี สามารถทำกำไรและอยู่ได้ ส่วนเกษตรกรที่มีผลผลิตต่ำ จะเสี่ยงต่อการขาดทุนและมีหนี้สิน การเลี้ยงสัตว์นั้น มีการลงทุนในระดับสูง

และสัดส่วนการพึงพิงรายได้จากแหล่งเดียวมีสูง ซึ่งการลงทุนในโรงเรือน และอุปกรณ์ ต่างๆนั้น เป็นความรับผิดชอบของเกษตรกร ส่วนบริษัทฯ มีการทำสัญญากับเกษตรกรปีต่อปี รุ่นต่อรุ่น ทำให้เกษตรกรขาดความมั่นคงในด้านการคืนทุนของการลงทุน

ในด้านเหตุผลที่เกษตรกรเลือกทำการผลิตในระบบเกษตรพันธะสัญญาทั้งในกรณีพืชและสัตว์ พบว่าในด้านพืชเป็นเหตุผลการมีรายได้ดี หรือ รายได้แน่นอนเป็นเหตุผลอันดับแรก รองลงมาคือ ด้านการมีตลาดรองรับแน่นอน อันดับสามคือการมีการประกันราคา ในกรณีของสัตว์ เหตุผลที่เกษตรกรส่วนใหญ่ คิดรวมในทุกชนิดสัตว์ มีรายได้ดี และมีตลาดรองรับที่แน่นอน ในการสำรวจทัศนคติของเกษตรกรต่อการผลิต และเทคโนโลยีการผลิตภายใต้เกษตรพันธะสัญญา พบว่า เกษตรกรที่ปลูกพืชแบบมีพันธะสัญญาประมาณ ร้อยละ 40-50 เห็นด้วยที่ว่า การทำเกษตรพันธะสัญญาทำให้ขาดอิสระในการเลือกปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ จากการศึกษาถึงความพึงพอใจของเกษตรกรต่อเกษตรพันธะสัญญา จากคะแนนเฉลี่ยความพึงพอใจที่ได้รับ ในแต่ละพืชและสัตว์ สามารถสรุปได้ว่า พืชพันธะสัญญาที่เกษตรกรผู้ปลูกมีความพึงพอใจมากหรือ ค่อนข้างมาก คือ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ ถั่วเหลืองฝักสด พริก ข้าวโพดหวาน ส่วนเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่ง มะเขือเทศ และข้าวโพดฝักอ่อนจะมีความพึงพอใจต่อเกษตรพันธะสัญญาในระดับที่น้อยกว่า กลุ่มแรกเล็กน้อย ส่วนเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ที่จะไม่พึงพอใจต่อระบบเกษตรพันธะสัญญาที่ตนเองกำลังทำ อยู่มากที่สุด คือ กลุ่มผู้เลี้ยงสุกร

ในด้านความคิดเห็นของเกษตรกรในเรื่องผลกระทบทางรายได้ ส่วนใหญ่เกษตรกรมากกว่าครึ่งหนึ่ง (พืชรวมเฉลี่ยร้อยละ 61.7 ยกเว้นกรณีของพริกที่มีเพียงร้อยละ 48.2 และสัตว์รวมเฉลี่ยร้อยละ 76.6) เห็นว่าการทำการเกษตรระบบพันธะสัญญาให้รายได้ที่มากกว่าการผลิตอื่นๆ ที่เกษตรกรเคยทำ โดยให้เหตุผลว่า มีตลาดรองรับที่แน่นอนและไม่ต้องใช้จ่ายเงินลงทุนเองและหาปัจจัยการผลิตง่าย แต่ในขณะเดียวกัน เกษตรกรร้อยละ 36-46 ของผู้เลี้ยงสุกร ไก่เนื้อ และปลา ระบุว่าอาจมีผลกระทบด้านลบกับรายได้ เมื่อเทียบกับเกษตรกรในกลุ่มปลูกพืชไร่หรือร้อยละ 18-35 ที่ระบุว่าอาจมีผลทางลบกับรายได้ ในด้านสังคมโดยส่วนใหญ่เกษตรกรผู้ปลูกพืชทุกพืช และผู้เลี้ยงสัตว์ เห็นว่าไม่มีผลกระทบทางด้านลบต่อสังคม ในส่วนของผลกระทบทางด้านบวก เกษตรกรผู้ปลูกพืชในทุกพืชเฉลี่ยร้อยละ 58.4 เกษตรกรผู้เลี้ยงสุกรร้อยละ 44 เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไข่อ้อยละ 65.7 เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยงร้อยละ 40 และเกษตรกรผู้เลี้ยงปลา ร้อยละ 54.8 ให้ความคิดเห็นว่ามีผลกระทบในทางบวกทางด้านสังคม เช่น ทำให้มีการร่วมมือกัน สามัคคีกัน ในหมู่บ้าน มีการร่วมกลุ่มของเกษตรกร มีการจ้างงาน เกิดการกระจายรายได้ มีการบริจาคเงินและสิ่งของในหมู่บ้าน ลดการย้ายถิ่นฐาน คนในหมู่บ้านมีรายได้ เป็นต้น

ส่วนด้านผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เกษตรกรในกลุ่มพืชร้อยละ 10-20 จะระบุว่าผลกระทบด้านลบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น ดินเสื่อม สารพิษตกค้าง มลพิษทางน้ำ เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกัน ร้อยละ 15-35 ระบุว่าผลกระทบด้านบวกต่อสิ่งแวดล้อมเช่นกัน เช่น มีการบำรุงดิน ใช้ซากลำต้นทำปุ๋ย หรือใช้เป็นอาหารสัตว์ได้ เป็นต้น โดยรวมอาจกล่าวได้ว่า ผลของเกษตรพันธะสัญญาส่งผลดีต่อเกษตรกรที่ไม่เปราะบางมากกว่ากลุ่มเปราะบาง ทั้งทางด้านรายได้ สังคม และสิ่งแวดล้อม

จากการสำรวจการปฏิบัติที่ดีของบริษัทเกษตรพันธะสัญญา พบว่า บริษัทควรให้มีสัญญาที่สมบูรณ์ และชัดเจน ควรมีการใช้สินเชื่อในราคาที่ยุติธรรม ควรมีการดูแลด้านเทคโนโลยีและวิธีการผลิตอย่างใกล้ชิด คอยแก้ปัญหาให้เกษตรกร ควรมีการสื่อสารที่ดีกับเกษตรกร การรับซื้อและจ่ายเงินควรโปร่งใส และรวดเร็ว ควรมีการแบ่งปันความเสี่ยงที่เกิดจากความเสียหายจากภัยธรรมชาติ

แนวทางการลดผลกระทบจากความเสี่ยงของเกษตรพันธะสัญญา ที่สำคัญคือ การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เพิ่มทางเลือกให้เกษตรกร ลดการพึ่งพิงบริษัท และนายหน้า ทั้งด้านเทคโนโลยี ปัจจัยการผลิต สินเชื่อ และ ตลาด ภาครัฐควรเข้ามามีบทบาทในการรับทราบปัญหา ส่งเสริมการแข่งขัน สร้างทางเลือก ดูแลการปฏิบัติที่เป็นธรรม ส่งเสริมความเข้มแข็งของเกษตรกร ปรับปรุงกฎหมายรองรับระบบเกษตรพันธะสัญญา และ สร้างระบบประกันภัยผลผลิต

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	i
บทคัดย่อ	iii
สารบัญ	vii
สารบัญตาราง	xi
สารบัญรูป	xvii
บทที่ 1 บทนำ	1
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม และข้อมูลทุติยภูมิ	5
2.1 เกษตรพันธะสัญญา	5
2.2 ความเสี่ยง	10
2.3 ความเปราะบาง	12
2.4 ผลกระทบของเกษตรพันธะสัญญา	13
2.5 การปรับตัวของเกษตรกร	15
2.6 การเสนอนโยบายที่เกี่ยวข้องกับเกษตรพันธะสัญญา	16
2.7 ข้อมูลทุติยภูมิของพืชและสัตว์ที่เกี่ยวข้อง	20
บทที่ 3 วิธีการศึกษา	33
3.1 กรอบแนวคิดการวิจัย	33
3.2 ระเบียบวิธีวิจัย	34
3.2.1 การเก็บข้อมูล	34
3.2.2 สมมติฐานของงานวิจัย	37
3.2.3 วิธีวิเคราะห์ข้อมูล	37
บทที่ 4 สภาพเศรษฐกิจ สังคม และระบบการผลิตของกลุ่มตัวอย่าง	41
4.1 สภาพเศรษฐกิจ สังคมทั่วไป	41
4.2 ทรัพยากรการผลิต	53
4.3 ระบบการผลิต	55
4.4 รายได้	69
4.5 รายจ่าย	75
4.6 การเข้าถึงแหล่งทุน และหนี้สิน	75
บทที่ 5 เหตุผลที่เกษตรกรเลือกทำการผลิตในระบบเกษตรพันธะสัญญา และ รายละเอียด ข้อตกลง	81
5.1 เหตุผลที่เกษตรกรเลือกทำการผลิตในระบบเกษตรพันธะสัญญา	81
5.2 ลักษณะของสัญญาและประสบการณ์ทำเกษตรพันธะสัญญา	85

สารบัญ (ต่อ)

		หน้า
	5.3 ข้อตกลงในด้านปัจจัยการผลิตและกระบวนการผลิต	90
	5.4 ข้อตกลงด้านการรับซื้อ และเงื่อนไขความรับผิดชอบของคู่สัญญา	93
บทที่ 6	สรุปต้นทุน ผลตอบแทน	97
บทที่ 7	ความเสี่ยงในผลผลิต ราคา และรายได้ ในระบบเกษตรพันธะสัญญา และทัศนคติของเกษตรกรต่อความเสี่ยง	109
	7.1 ความเสี่ยงด้านผลผลิต ราคา และ รายได้	109
	7.2 ทัศนคติของเกษตรกรต่อความเสี่ยง และ ประสบการณ์ในการจัดการความเสี่ยง	113
บทที่ 8	ความพึงพอใจและทัศนคติของเกษตรกรต่อเกษตรพันธะสัญญา	119
	8.1 ความพึงพอใจของเกษตรกรต่อเกษตรพันธะสัญญา	119
	8.1.1 ข้อกำหนดของสัญญา	119
	8.1.2 ประสิทธิภาพในการสื่อสารกับเกษตรกรโดยรวม	121
	8.1.3 ความพึงพอใจด้านปัจจัยการผลิตโดยรวม	125
	8.1.4 ความพึงพอใจด้านการรับซื้อผลผลิตโดยรวม	127
	8.1.5 ความพึงพอใจด้านความมั่นคงหรือขนาดและประเภทของบริษัทคู่สัญญาโดยรวม	129
	8.1.6 ความพึงพอใจด้านความแปรปรวนในด้านต่างๆ	130
	8.1.7 ความพึงพอใจด้านความแน่นอนในด้านการตลาดโดยรวม	133
	8.2 ทัศนคติของเกษตรกรต่อเกษตรพันธะสัญญา	134
	8.3 การวิเคราะห์องค์ประกอบของความพึงพอใจของเกษตรกร	138
บทที่ 9	ผลกระทบของเกษตรพันธะสัญญาด้านรายได้ ความสัมพันธ์ทางสังคมและสิ่งแวดล้อม	145
	9.1 ผลกระทบด้านรายได้สุทธิ	145
	9.2 ผลกระทบด้านความสัมพันธ์ทางสังคม	148
	9.3 ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม	151
	9.4 ผลกระทบต่อครัวเรือนเกษตรกรที่มีความเปราะบาง	155
	9.5 การจำแนกผลกระทบตามกลุ่มเปราะบาง	165
บทที่ 10	การปรับตัวและป้องกันความเสี่ยงของเกษตรกร	177
	10.1 ระดับความแปรปรวนของรายได้และการปรับตัวต่อความเสี่ยง	177
	10.2 การป้องกันความเสี่ยง	184
บทที่ 11	มุมมองของบริษัทเอกชนในการดำเนินการเกษตรพันธะสัญญา	189
	11.1 กรณีของการปลูกพืชภายใต้พันธะสัญญา	189
	11.2 กรณีของการเลี้ยงสัตว์ภายใต้พันธะสัญญา	194

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า	
11.2.1	กรณีของสุกร ไก่เนื้อ ไก่ไข่	194
11.2.2	กรณีของการเลี้ยงปลา	198
11.3	สรุปมุมมองของบริษัทเอกชน	198
บทที่ 12	มุมมองของเกษตรกรและผู้เกี่ยวข้องต่อการดำเนินงานของเกษตรกรพันธะสัญญา	199
12.1	วัตถุประสงค์การประชุม	199
12.2	ผู้เข้าร่วมประชุม	199
12.3	ผลการประชุมครั้งที่ 1 ข้อดี ข้อเสียของเกษตรกรพันธะสัญญา และข้อเสนอแนะ	199
12.4	ผลการประชุมครั้งที่ 2 เพื่อข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อลดความเสี่ยงของเกษตรกรพันธะสัญญา	213
บทที่ 13	ผลการศึกษาเชื่อมโยงกับนโยบายที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับเกษตรกรพันธะสัญญา	221
13.1	การปฏิบัติที่ดี	221
13.2	ช่องว่างทางนโยบาย	222
บทที่ 14	สรุปและวิจารณ์ผล	231
14.1	สรุปผลการศึกษา	231
14.2	วิจารณ์ผล	241
14.3	ข้อเสนอแนะทางนโยบาย	242
14.4	ข้อเสนอแนะในการศึกษาต่อไป	243
เอกสารอ้างอิง		245
ภาคผนวก		255

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 3.1	จำนวนตัวอย่างที่ได้มีการเก็บข้อมูลจากเกษตรกรโดยใช้แบบสอบถาม	36
ตารางที่ 4.1	การศึกษาหัวหน้าครัวเรือน	42
ตารางที่ 4.2	การได้รับการอบรม	42
ตารางที่ 4.3	สมาชิกในครัวเรือนรวมทุกพืช/สัตว์	43
ตารางที่ 4.4	การมีแรงงานประจำ	44
ตารางที่ 4.5	อาชีพหลักของหัวหน้าครัวเรือน	46
ตารางที่ 4.6	อาชีพรองของหัวหน้าครัวเรือน	47
ตารางที่ 4.7	ฐานะครัวเรือน	47
ตารางที่ 4.8	มูลค่าทรัพย์สิน บ้าน รถ โรงเรือน	48
ตารางที่ 4.9	การเป็นสมาชิกกลุ่มหรือองค์กรต่างๆในชุมชน	49
ตารางที่ 4.10	การช่วยเหลือขององค์กร	50
ตารางที่ 4.11	สุขภาพของสมาชิกวัยแรงงาน	52
ตารางที่ 4.12	การเจ็บป่วยจากการใช้สารเคมี	52
ตารางที่ 4.13	ขนาดที่ดินของตนเอง	54
ตารางที่ 4.14	การถือครองที่ดิน	54
ตารางที่ 4.15	ประเภทแหล่งน้ำที่ใช้	55
ตารางที่ 4.16	ระบบพืชในกลุ่มเกษตรกรพันธะสัญญา	56
ตารางที่ 4.17	รายได้สุทธิเงินสดรวมจากทุกแหล่ง	70
ตารางที่ 4.18	รายได้สุทธิ แจกแจงตามพืช หรือ สัตว์	72
ตารางที่ 4.19	สัดส่วนรายได้เงินสดจากแหล่งต่างๆ	74
ตารางที่ 4.20	รายได้สุทธิที่ไม่ใช่เงินสด	74
ตารางที่ 4.21	รายจ่ายของครัวเรือน	76
ตารางที่ 4.22	สัดส่วนเงินกู้และเงินของตนเองที่ใช้ในการผลิตแต่ละปี แยกรายพืช	77
ตารางที่ 4.23	การกู้ยืมเงิน และหนี้ค้างในการผลิต	79
ตารางที่ 4.24	การกู้ยืมในรูปสิ่งของ	80
ตารางที่ 4.25	มูลค่าการกู้ยืมในรูปสิ่งของ	80
ตารางที่ 5.1	เหตุผลที่เกษตรกรเลือกทำการผลิตในระบบเกษตรกรพันธะสัญญา ในกรณีพืช	82

สารบัญตาราง (ต่อ)

		หน้า
ตารางที่ 5.2	เหตุผลที่เกษตรกรเลือกทำการผลิตในระบบเกษตรพันธะสัญญา ในกรณีสัตว์	84
ตารางที่ 5.3	ลักษณะของสัญญาและประสบการณ์ทำเกษตรพันธะสัญญาตามชนิดพืช	86
ตารางที่ 5.4	ลักษณะของสัญญาและประสบการณ์ทำเกษตรพันธะสัญญาตามชนิดสัตว์	87
ตารางที่ 5.5	พืชหรือสัตว์อื่นที่ทำเกษตรพันธะสัญญาจำแนกตามชนิดพืช	88
ตารางที่ 5.6	พืชหรือสัตว์อื่นที่ทำเกษตรพันธะสัญญาจำแนกตามชนิดสัตว์	89
ตารางที่ 5.7	ข้อตกลงด้านปัจจัยการผลิตและกระบวนการผลิตจำแนกตามชนิดพืช	91
ตารางที่ 5.8	ข้อตกลงด้านปัจจัยการผลิตและกระบวนการผลิตจำแนกตามชนิดสัตว์	92
ตารางที่ 5.9	ข้อตกลงด้านการรับซื้อผลผลิตจำแนกตามชนิดพืช	93
ตารางที่ 5.10	ข้อตกลงด้านการรับซื้อผลผลิตจำแนกตามชนิดสัตว์	93
ตารางที่ 5.11	ข้อตกลงหรือเงื่อนไขความรับผิดชอบของคู่สัญญาจำแนกตามชนิดพืช	95
ตารางที่ 5.12	ข้อตกลงหรือเงื่อนไขความรับผิดชอบของคู่สัญญาจำแนกตามชนิดสัตว์	96
ตารางที่ 6.1	ค่าเฉลี่ยต้นทุน และผลตอบแทนรายชนิดพืช/สัตว์	98
ตารางที่ 6.2	การลงทุน และสัดส่วนรายได้ต่อรายได้รวม แยกตามพืช สัตว์	102
ตารางที่ 6.3	ค่าเฉลี่ยผลตอบแทนเหนือต้นทุนผันแปรเงินสดที่สัมพันธ์ได้จากเกษตรกร อัตราผลตอบแทนต่อไรด์ิตลบ และสัมประสิทธิ์ความแปรปรวนของผลตอบแทนเหนือต้นทุนผันแปรเงินสด คำนวณจากข้อมูลย้อนหลัง 10 ปี	104
ตารางที่ 6.4	ความแตกต่างของข้อมูลผลตอบแทนเหนือต้นทุนผันแปรเงินสดในตารางที่ 6.1 และ 6.3	106
ตารางที่ 7.1	สรุปความเสี่ยง (ความแปรปรวน) รายพืช	109
ตารางที่ 7.2	ค่าคาดหวังของรายได้หักด้วยต้นทุน และ โอกาสของการขาดทุนเมื่อคิดจากข้อมูล 10 ปี และต้นทุนของปี 2552/53	111
ตารางที่ 7.3	ทัศนคติและประสบการณ์การจัดการความเสี่ยง	115
ตารางที่ 7.4	ความสามารถรับความเสี่ยงแยกตามวัตถุประสงค์การผลิต	117
ตารางที่ 7.5	วัตถุประสงค์การผลิตแยกตามประเภทเกษตรกร	117
ตารางที่ 8.1	ความพึงพอใจด้านข้อกำหนดของสัญญา จำแนกตามชนิดพืช	121
ตารางที่ 8.2	ความพึงพอใจด้านข้อกำหนดของสัญญา จำแนกตามชนิดสัตว์	121
ตารางที่ 8.3	ความพึงพอใจด้านประสิทธิผลในการสื่อสารกับเกษตรกร จำแนกตามชนิดพืช	123
ตารางที่ 8.4	ความพึงพอใจด้านประสิทธิผลในการสื่อสารกับเกษตรกร จำแนกตามชนิดสัตว์	124
ตารางที่ 8.5	ความพึงพอใจด้านปัจจัยการผลิตโดยรวม จำแนกตามชนิดพืช	126
ตารางที่ 8.6	ความพึงพอใจด้านปัจจัยการผลิตโดยรวม จำแนกตามชนิดสัตว์	127
ตารางที่ 8.7	ความพึงพอใจด้านการรับซื้อผลผลิตโดยรวม จำแนกตามชนิดพืช	128
ตารางที่ 8.8	ความพึงพอใจด้านการรับซื้อผลผลิตโดยรวม จำแนกตามชนิดสัตว์	128

สารบัญตาราง (ต่อ)

		หน้า
ตารางที่ 8.9	ความพึงพอใจด้านความมั่นคงหรือขนาดและประเภทของบริษัทโดยรวม จำแนกตามชนิดพืช	129
ตารางที่ 8.10	ความพึงพอใจด้านความมั่นคงหรือขนาดและประเภทของบริษัทโดยรวมจำแนกตามชนิดสัตว์	130
ตารางที่ 8.11	ความพึงพอใจด้านความแปรปรวนในด้านต่างๆ จำแนกตามชนิดพืช	131
ตารางที่ 8.12	ความพึงพอใจด้านความแปรปรวนในด้านต่างๆ จำแนกตามชนิดสัตว์	132
ตารางที่ 8.13	ความพึงพอใจด้านความแน่นอนในด้านการตลาดโดยรวม จำแนกตามชนิดพืช	133
ตารางที่ 8.14	ความพึงพอใจด้านความแน่นอนในด้านการตลาดโดยรวม จำแนกตามชนิดสัตว์	134
ตารางที่ 8.15	ทัศนคติของเกษตรกรต่อเกษตรกรพันธะสัญญาจำแนกตามชนิดพืช	136
ตารางที่ 8.16	ทัศนคติของเกษตรกรต่อเกษตรกรพันธะสัญญาจำแนกตามชนิดสัตว์	137
ตารางที่ 8.17	องค์ประกอบที่อธิบายความแปรปรวนของคะแนนความพึงพอใจของเกษตรกรต่อการดำเนินงานของบริษัทที่ทำพันธะสัญญา	140
ตารางที่ 9.1	ผลกระทบความเสี่ยงในด้านรายได้สุทธิในกรณีของพืช	146
ตารางที่ 9.2	ผลกระทบความเสี่ยงในด้านรายได้สุทธิในกรณีของสัตว์	146
ตารางที่ 9.3	ช่วงค่าร้อยละของการลดลงของรายได้สุทธิในกรณีของพืช	147
ตารางที่ 9.4	ช่วงค่าร้อยละของการลดลงของรายได้สุทธิในกรณีของสัตว์	147
ตารางที่ 9.5	ผลกระทบความเสี่ยงทางสังคมของระบบเกษตรกรพันธะสัญญาในกรณีของพืช	148
ตารางที่ 9.6	ผลกระทบความเสี่ยงทางสังคมของระบบเกษตรกรพันธะสัญญาในกรณีของสัตว์	149
ตารางที่ 9.7	รายละเอียดผลกระทบความเสี่ยงในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมในกรณีของพืช	150
ตารางที่ 9.8	รายละเอียดผลกระทบความเสี่ยงในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมในกรณีของสัตว์	151
ตารางที่ 9.9	ผลกระทบความเสี่ยงในด้านสิ่งแวดล้อมในกรณีของพืช	152
ตารางที่ 9.10	รายละเอียดผลกระทบความเสี่ยงในด้านสิ่งแวดล้อมในกรณีของพืช	153
ตารางที่ 9.11	ผลกระทบความเสี่ยงในด้านสิ่งแวดล้อมในกรณีของสัตว์	154
ตารางที่ 9.12	รายละเอียดผลกระทบความเสี่ยงในด้านสิ่งแวดล้อมในกรณีของสัตว์	154
ตารางที่ 9.13	การจำแนกครัวเรือนตามความเปราะบางด้านการมีแรงงานพึ่งพิง	158
ตารางที่ 9.14	การจำแนกครัวเรือนตามความเปราะบางด้านการกู้	158
ตารางที่ 9.15	การจำแนกครัวเรือนตามความเปราะบางด้านหนี้	158
ตารางที่ 9.16	การจำแนกครัวเรือนตามความเปราะบางด้านที่ดินและทรัพย์สิน	159
ตารางที่ 9.17	การแจกแจงครัวเรือนตามความเปราะบาง	159
ตารางที่ 9.18	การแจกแจงครัวเรือนตามความเปราะบาง แยกตามชนิดพืช/สัตว์	160
ตารางที่ 9.19	รายได้สุทธิ ทรัพย์สิน ที่ดินของเกษตรกร แยกตามกลุ่มเปราะบาง	162
ตารางที่ 9.20	จำนวนเงินกู้ ปริมาณกู้ยืมในรูปสิ่งของ หนี้ค้างจากทุกแหล่ง	162

สารบัญตาราง (ต่อ)

		หน้า
ตารางที่ 9.21	ผลวิเคราะห์ ANOVA ในด้านความแตกต่างระหว่างกลุ่มในด้านต่างๆรวมทั้งพืชและสัตว์	163
ตารางที่ 9.22	รายได้สุทธิเงินสตรวม กลุ่มพืช แยกตามกลุ่มเปราะบาง	163
ตารางที่ 9.23	รายได้สุทธิจากการเกษตร กลุ่มพืช แยกตามกลุ่มเปราะบาง	163
ตารางที่ 9.24	การวิเคราะห์ ANOVA ของรายได้เงินสตรวมและจากการเกษตร กลุ่มพืช ตามกลุ่มเปราะบาง	164
ตารางที่ 9.25	รายได้สุทธิเงินสตรวมกลุ่มสัตว์ แยกตามกลุ่มเปราะบาง	164
ตารางที่ 9.26	รายได้สุทธิจากการเกษตรกลุ่มสัตว์ แยกตามกลุ่มเปราะบาง	164
ตารางที่ 9.27	การวิเคราะห์ ANOVA ของรายได้เงินสตรวมและจากการเกษตร กลุ่มสัตว์ ตามกลุ่มเปราะบาง	165
ตารางที่ 9.28	ผลทางลบด้านรายได้กลุ่มพืช แยกตามกลุ่มเปราะบาง	166
ตารางที่ 9.29	ผลทางลบด้านรายได้กลุ่มสัตว์ แยกตามกลุ่มเปราะบาง	166
ตารางที่ 9.30	ผลทางลบด้านสังคมกลุ่มพืช แยกตามกลุ่มเปราะบาง	167
ตารางที่ 9.31	ผลทางลบด้านสังคมกลุ่มสัตว์ แยกตามกลุ่มเปราะบาง	168
ตารางที่ 9.32	ผลลบด้านสิ่งแวดล้อมกลุ่มพืช แยกตามกลุ่มเปราะบาง	169
ตารางที่ 9.33	ผลลบด้านสิ่งแวดล้อมกลุ่มสัตว์ แยกตามกลุ่มเปราะบาง	169
ตารางที่ 9.34	เกษตรพันธะสัญญาให้รายได้สุทธิมากกว่าหรือไม่ แยกตามกลุ่มเปราะบางกลุ่มพืช	170
ตารางที่ 9.35	เกษตรพันธะสัญญาให้รายได้สุทธิมากกว่าหรือไม่ แยกตามกลุ่มเปราะบางกลุ่มสัตว์	171
ตารางที่ 9.36	ผลบวกด้านสังคมกลุ่มพืช แยกตามกลุ่มเปราะบาง	172
ตารางที่ 9.37	ผลบวกด้านสังคมกลุ่มสัตว์ แยกตามกลุ่มเปราะบาง	172
ตารางที่ 9.38	ผลบวกทางสิ่งแวดล้อมกลุ่มพืช แยกตามกลุ่มเปราะบาง	173
ตารางที่ 9.39	ผลบวกทางสิ่งแวดล้อมกลุ่มสัตว์ แยกตามกลุ่มเปราะบาง	173
ตารางที่ 10.1	ระดับความแปรปรวนของรายได้ และความบ่อยของการเกิดขึ้นในกรณีพืช	177
ตารางที่ 10.2	ระดับความแปรปรวนของรายได้ และความบ่อยของการเกิดขึ้นในกรณีสัตว์	178
ตารางที่ 10.3	วิธีการรับมือในกรณีที่เกิดความแปรปรวนในกรณีพืช	179
ตารางที่ 10.4	วิธีการรับมือในกรณีที่เกิดความแปรปรวนในกรณีพืชแบ่งตามความเปราะบาง	181
ตารางที่ 10.5	วิธีการรับมือในกรณีที่เกิดความแปรปรวนในกรณีสัตว์แบ่งตามความเปราะบาง	182
ตารางที่ 10.6	วิธีการรับมือในกรณีที่เกิดความแปรปรวนในกรณีสัตว์แบ่งตามความเปราะบาง	184
ตารางที่ 10.7	มาตรการที่สามารถช่วยป้องกันความเสี่ยงจากความแปรปรวนด้านรายได้ในกรณีพืช	185
ตารางที่ 10.8	มาตรการที่สามารถช่วยป้องกันความเสี่ยงจากความแปรปรวนด้านรายได้ในกรณีสัตว์	186

สารบัญตาราง (ต่อ)

		หน้า
ตารางที่ 10.9	มาตรการที่สามารถช่วยป้องกันความเสี่ยงจากความแปรปรวนด้านรายได้ในกรณีพืชตามความแปราะบาง	187
ตารางที่ 10.10	มาตรการที่สามารถช่วยป้องกันความเสี่ยงจากความแปรปรวนด้านรายได้ในกรณีสัตว์ตามความแปราะบาง	188

สารบัญรูป

		หน้า
รูปที่ 2.1 (a)	ปริมาณผลผลิตมันฝรั่งระดับประเทศ	21
รูปที่ 2.1 (b)	ราคามันฝรั่งระดับประเทศ	21
รูปที่ 2.2 (a)	ปริมาณผลผลิตมะเขือเทศระดับประเทศ	22
รูปที่ 2.2 (b)	ปริมาณผลผลิตมะเขือเทศจังหวัดเชียงใหม่	22
รูปที่ 2.3	ผลผลิตถั่วเหลืองฝักสดในจังหวัดเชียงใหม่	23
รูปที่ 2.4 (a)	ปริมาณผลผลิตข้าวโพดหวานระดับประเทศ	24
รูปที่ 2.4 (b)	ราคาข้าวโพดหวานระดับประเทศ	24
รูปที่ 2.5 (a)	ปริมาณผลผลิตข้าวโพดฝักอ่อนระดับประเทศ	25
รูปที่ 2.5 (b)	ราคาข้าวโพดฝักอ่อนระดับประเทศ	25
รูปที่ 2.6 (a)	ปริมาณผลผลิตพริกซูปเปอร์ฮอท จังหวัดเชียงใหม่	26
รูปที่ 2.6 (b)	ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ของพริกซูปเปอร์ฮอท	26
รูปที่ 2.6 (c)	ราคาพริกซูปเปอร์ฮอทระดับประเทศ	26
รูปที่ 2.7 (a)	ปริมาณผลผลิตเนื้อมะพร้าวระดับประเทศ	27
รูปที่ 2.7 (b)	ราคาเนื้อมะพร้าวระดับประเทศ	27
รูปที่ 2.8 (a)	ปริมาณผลผลิตไก่เนื้อระดับประเทศ	28
รูปที่ 2.8 (b)	ราคาไก่รุ่นพันธุ์เนื้อ ระดับประเทศ (บาทต่อ กก.)	28
รูปที่ 2.9 (a)	ปริมาณผลผลิตไข่ไก่คละของประเทศไทย	29
รูปที่ 2.9 (b)	ราคาไข่ไก่คละ (บาทต่อร้อยฟอง)	29
รูปที่ 2.10 (a)	ปริมาณผลผลิตปลานิล ปลาห้ำบติมระดับประเทศ (พันตัน)	30
รูปที่ 2.10 (b)	ผลผลิตปลานิล ปลาห้ำบติม ระดับประเทศ (ตัน)	30
รูปที่ 2.10 (c)	ราคาปลานิล ปลาห้ำบติม ระดับประเทศ (บาทต่อ กก.)	30
รูปที่ 3.1	การวิเคราะห์ความเสี่ยงในเกษตรพันธะสัญญารายพืชหรือสัตว์ ระดับครัวเรือน และระดับชุมชน	33
รูปที่ 4.1	ระบบพืชของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่ง	58
รูปที่ 4.2	ระบบพืชของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมะเขือเทศ	59
รูปที่ 4.3	ระบบพืชของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกถั่วเหลืองฝักสด	60
รูปที่ 4.4	ระบบพืชของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดหวาน	61
รูปที่ 4.5	ระบบพืชของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน	62
รูปที่ 4.6	ระบบพืชของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์	63

สารบัญรูป (ต่อ)

		หน้า
รูปที่ 4.7	ระบบพีชของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกพริก	64
รูปที่ 9.1	กรอบแนวคิดด้านความเปราะบางและผลกระทบต่อเกษตรพันธะสัญญา	156
รูปที่ 13.1	ช่องว่างทางนโยบายเกี่ยวกับเกษตรพันธะสัญญา	229
รูปที่ 13.2	การดูแลนโยบายต่างๆที่เกี่ยวข้องกับเกษตรพันธะสัญญาโดยหน่วยงานภาครัฐ	230